

Гуманітарний корпус: [зб. наук. статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії, НПУ ім. М. Драгоманова]. – Вип. 9. – Вінниця: Нілан – ЛТД, 2017.

ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МУЗИКИ:

СУЧАСНА ПРАКТИКА

Новосядла Ірина Степанівна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент ПНУ імені В. Стефаніка

Питання формування духовності школярів було актуальним в усі часи, але особливо загострилося на початку ХХІ століття, коли діти оточені проявами зла і жорстокості в повсякденному житті. Сьогодні в цілому світі спостерігається тенденція секуляризації особистості та зосередження уваги на особистих, найчастіше, егоїстичних інтересах. Особливо цей деструктивний процес торкнувся дітей, коли, починаючи з ранніх років, дитина розвивається на основі споживацького способу життя. Очевидним стає факт кризи духовності, яка, в свою чергу, робить духовні цінності зайвими, непрагматичними, а морально-етичні цінності відносними. Поміж тим, ціннісні орієнтації є одними з найбільш комплексних, багаторівневих утворень у структурі особистості та виконують роль регуляторів поведінки.

До вищих цінностей завжди належали релігійні переконання, почуття любові до Батьківщини, відданість інтересам нації, рідній мові, а також естетичні та особисті цінності. У зв'язку з цим, духовність народу, розвиток духовної культури особистості усвідомлюються як найбільш важливі й необхідні чинники у розбудові суверенної України. Це вимагає принципово нових підходів до питань виховання молодого покоління на засадах загальнолюдських, національних цінностей, вибору справжніх духовних орієнтирів та незалежного життєвого шляху.

Психолого-педагогічною наукою визначено, що основи духовного розвитку, духовної культури особистості закладаються у дитинстві. Саме в шкільному віці відбувається становлення основних особистісних механізмів та

утворень, на підставі яких формується світогляд, самосвідомість та духовні якості людини. У цьому віці важливо закласти «коди» високої духовності, тобто таке підґрунтя, на якому буде розвиватися та вдосконалюватися духовна сфера особистості на наступних етапах її життя.

Формування духовності дітей – це процес виховання особистості. Починаючи ще від Я. Коменського, видатні педагоги світу – Й. Песталоцці, Ф. Дістервег, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, А. Макаренко, К. Ушинський – вважали, що виховання має пронизуватися високою духовністю, людяністю, гуманістичною і творчою спрямованістю навчально-виховного процесу.

Позитивний вплив творів релігійного змісту на духовне виховання особистості, а особливо шкільної молоді, вивчали Д. Антонович, І. Крип'якевич, С. Миропольський, Д. Розумовський, В. Шацька, О. Вишневський, Л. Московчук та ін. Можна виділити загальні завдання естетичного виховання дитини через духовну музику: виховувати любов й інтерес до музики; збагачувати музичними враженнями, знайомлячи дітей із різножанровими творами; сприяти вихованню та формуванню загальноестетичного та музичного смаку; розвивати творчу активність. Завдяки духовній музиці дитина пізнає закони людяності, відбувається становлення моральних позицій.

Відродження християнської моралі здатне змінити наше суспільство і, насамперед, молодь. Завдання духовного виховання полягає не лише в тому, щоб навчити дитину сприймати і переживати красу, але й у тому, щоб естетичні враження викликали в дитині дієве ставлення до дійсності, прагнення за законами краси і гармонії, за допомогою духовних орієнтирів перетворювати цю дійсність. Використовуючи у на уроках музичного мистецтва духовні твори, зокрема, на релігійні тексти – де першим є слово, яке найбільше впливає на душу людини, на формування особистості, особливо в юному віці, – можна досягти найефективніших результатів. На думку Д. Антоновича, "...духовний спів, як "мова серця", формує естетичні почуття й художні смаки, а біблійний

текст, як “мова розуму”, – моральні принципи людини, її громадянськість, потреби творити добро” [9, с. 12].

Допомогти дітям відчутти красу і силу впливу духовної музики — завдання непросте. Робота будується за такими основними принципами:

1) особистісної спрямованості педагога на створення оптимальних умов для всестороннього розвитку;

2) ретельного відбору матеріалу відповідно до вікових особливостей дітей;

3) максимального використання розвиваючого потенціалу дитини в музичному розвитку.

Знайомлячи дітей з творами духовного змісту ми спонукаємо їх до співпереживання. Різноманітні почуття, що виникають при сприйнятті музики, збагачують, нормалізують емоційний стан дітей, їхній духовний світ. Сприйняття духовної музики тісно пов'язане з розумовими процесами і вимагає уваги, спостережливості, зосередженості. Під час слухання духовної музики діти прислухаються до звучання, вирізняють характерні особливості художніх образів.

У різні часи релігійна тематика приваблювала як західних (Й.С. Бах, Г.Ф. Гендель, В.А. Моцарт, Дж. Верді та ін.), так і українських композиторів (Д. Бортнянський, М. Березовський, А. Ведель, М. Лисенко, М. Леонтович, М. Вербицький, А. Вахнянин, Д. Січинський, С. Людкевич, Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, Л. Дичко, В. Степурко, Б. Фільц, Г. Гаврилець та ін.), які створювали духовні композиції різних жанрів, серед яких – меса, літургія, хорал, ораторія, псалом, мотет, кантата, реквієм, хоровий концерт. Крім того, релігійна тематика була присутня й у творах «світських» жанрів – поліфонічних циклах¹, колядках і щедрівках.

На уроках музичного мистецтва для кращого сприйняття і розуміння художнього змісту школярами, духовні твори рекомендовано поділити на три

---

¹ Згідно досліджень видатного українського музикознавця Б. Яворського, в основі 48 прелюдій і фуг з циклу «Добре темперований клавир» Й.С. Баха прихований глибокий підтекст, пов'язаний із сюжетами й образами Старого і Нового Завіту.

групи (відповідно до тематики і прикладної функції): 1) твори загальнохристиянського змісту; 2) твори різдвяного циклу; 3) твори на перед великодню та великодню тематику.

До зразків, що представляють першу групу, відносяться твори, які ми всі сприймаємо як молитву – до Господа Бога, до Діви Марії. Це “Ave Maria” Ф. Шуберта, “Богородице Діво” та “Благослови Душе моя” К. Стеценка, “Доколе, Господи, забудеш мя” та “Літургія святого Іоана Златоустого” А. Веделя, хоровий концерт “Прийдіте, воспоєм...” Д. Бортнянського. “Спокоєм сповиті” Б. Фільц, церковний гімн “Тільки в Богові спокій душі моїй” Г. Гаврилець.

Твори різдвяного циклу – це, насамперед, традиційні українські колядки та щедрівки С. Людкевича (“Дивная новина”, “Пречистая Діва”, “Бог Предвічний”); М. Леонтовича (“Щедрик”), К. Стеценка (“Ой сивая та зозуленька”, “Чи дома, дома, хазяїн дому...”) та ін., які формують у дітей любов до народних звичаїв, розвивають у них почуття патріотизму.

Духовні твори, що складають третю групу, – це композиції, змістом яких є події Страсного тижня – зокрема, прелюдії і фуги фа дієз мінор (“Тайна вечере”) і сі бемоль мінор (“Сходження Ісуса Христа на Голгофу”) з I тому ДТК Й.С. Баха, “Lacrimosa” з Реквієма В.А. Моцарта, “Stabat Mater” Дж. Перголезі, “Сім слів Спасителя на хресті” Й. Гайдна та ін. Ці твори не лише знайомлять дітей із зразками Великого Мистецтва, але й викликають емоції співчуття, співпереживання, милосердя, заставляють їх задуматися про сенс життя, обдумати свої вчинки.

Твори на великодню тематику – такі, як “Всенощное бдение” С. Рахманінова, Прелюдія і fuga сі-мажор (“Воскресіння Христа”) з I тому ДТК Й.С. Баха чи “Пасхальний концерт” Л. Власіної – викликають асоціації, пов’язані зі святом, коли урочисто звучать церковні великодні дзвони, сповіщаючи про свято Воскресіння Христового, коли вся родина збирається за одним столом, вітаючи цю велику подію. У душі кожної дитини оживає віра, надія і любов.

Світова музична скарбниця налічує безліч духовних творів різних жанрів, тож репертуар можна складати й змінювати на власний розсуд, вибираючи композиції, що будуть цікавими й доступними для сприйняття дітям різного шкільного віку. Крім того, слухання музики можна супроводжувати переглядом ілюстрацій – репродукцій картин художників різних епох та стилів – образи яких відповідають змісту музичних творів.

У житті людини трапляються події, що викликають різні почуття: радість, смуток, гордість, розчарування, біль втрати. З особливою виразністю їх можуть передати твори духовного мистецтва. Духовна музика – звук плюс художнє слово – стає для дитини джерелом переживань та радощів, розширює світогляд школярів, знайомить із різноманітними явищами, сприяє вихованню правильного ставлення до навколишнього світу.

Виховні функції духовної музики полягають у розвитку в школярів прагнення до морального вдосконалення, до здійснення вчинків на основі толерантності, альтруїзму, доброчинності та любові до ближнього.

Список використаної літератури:

1. Антонович Д. Українська музика / Д. Антонович // Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича; [упор. С.В. Уляновська]. — К.: Либідь, 1993. — 592 с.
2. Киричук О. Складові духовного розвитку учнів у спадщині В.О. Сухомлинського / О. Киричук // Рідна шк. — 2007. — № 7–8. — С. 27–29.
3. Московчук Л.М. Українська духовна музика: навч.-метод. комплекс (програма, методичний посібник, ното хрестоматія) [для вчителів загальноосвітніх навч. закладів та недільних шкіл]; дод. репродукції ікон. — 72 іл. / Л.М. Московчук. — Кам.-Подільський.: Аксіома. — 2010. — 704 с.
4. Олексюк О. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: навч. посібн. / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. — К.: Знання України. — 2004. — 236 с.